

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНТОНАЦІЇ

Олександр Мисюра

●

ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В.М.Половець – Україна і Болонський освітній процес. Навчальний посібник. – Чернівці: Просвіта, 2008.- С. 196

Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, політології і соціології В.М.Половець відомий своїми монографіями, навчальними посібниками та науковими статтями з історії України, кооперативного руху та соціально-економічного розвитку слов'янських народів, представив громадськості свій черговий доробок – навчальний посібник «Україна і Болонський освітній процес».

Книга підготовлена у відповідності з розробленою і затвердженою на кафедрі авторською програмою для магістрантів природничих і гуманітарних факультетів університету. Вона складається з лекцій, планів семінарських занять з методичними порадами та рекомендованою літературою і відповідною тематикою рефератів.

У передмові до навчального посібника наголошується, що процес об'єднання Європи, його поширення на Схід супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору України, визначивши курс на входження у цей простір, здійснює модернізацію освітньої діяльності у контексті європейських вимог, єдиних критеріїв і стандартів, які дістали назву Болонського процесу від університету, де й була започаткована така ініціатива.

Пропозиції, які розглядаються у запропонованому навчальному посібнику, зводяться в основному до шести ключових засад Болонського процесу: запровадження двоциклового навчання (бакалавра і магістра); кредитної системи (одиниці виміру навчального навантаження); контролю за якістю освіти (оцінка рівня знань та навичок студентів), розвиток мобільності студентів і викладачів, забезпечення працевлаштування випускників та привабливість європейської системи освіти. На висвітлення поставлених завдань і спрямований зміст рецензованого навчального посібника.

Зміст лекцій підпорядкований сучасним методичним і теоретичним вимогам до вивчення історії української освіти. До кожної теми подано план, список рекомендованих дисциплін та літератури, в яких акумулюються проблеми, варті уваги дослідників. Так, у лекції «Україна і Європейський Союз» автор зазначає, що євроінтеграція України – невід'ємна складова її подальшого розвитку. На конкретних прикладах освітянського життя він показує нагальну необхідність адаптації законодавства України до Європейського Союзу. Наголошується, що це тривалий процес поетапного прийняття та впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням європейського законодавства. Україна належить до країн з високим науковим потенціалом, і завдання полягає в тому, щоб забезпечити зростання та максимальну віддачу цього потенціалу. Потрібно забезпечити базове фінансування та організацію інформаційного і науково-

технологічного співробітництва з науковими та освітніми інститутами інших країн. Настав час посиленої уваги до новітніх технологій навчання. Поштовхом до нових кардинальних змін має послужити проведення кредитно-модульного навчання, яким нині охоплені вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації.

У лекції «Система вищої освіти у країнах Європи та Америки» розглянуті такі проблеми: формування вищої освіти європейських країн, сучасні принципи побудови та завдання вищої освіти у розвинених країнах, система розвитку вищої освіти в окремих країнах світу. Освіта народу, підкреслює автор, це унікальне явище, незрівнянно складніше, ніж інші системи (транспорт, зв'язок, безпека), бо глибоко пов'язане з духовними і матеріальними аспектами минулого і сучасного. З огляду на це у кожній країні освіта та її організація мають свої особливості. Структура світової вищої освіти видається надзвичайно різноманітною, однак домінують дві тенденції: а) унітарна (або єдина, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами) та б) бінарна (або подвійна – з університетською та традиційним неуніверситетським сектором вищої освіти).

Унітарною, вважає автор, є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції, бінарною – у Великобританії, Греції, Данії, Ірландії та інших. Ця тенденція чітко простежується в університетах, які встигли найглибше зануритися у процес створення інформаційного суспільства. Професор В.М.Половець далі розглядає головні тенденції розвитку системи вищої освіти у провідних країнах світу, її мобільність, прозорість, забезпечення якості, плату за навчання, організацію навчального року, доступ громадян до освіти, у тому числі й студентів-іноземців, що свідчить про необхідність її уніфікації в сучасних умовах.

„Болонський процес як засіб інтеграції та демократизації вищої освіти країн Європи” – наступна проблема, розглянута у навчальному посібнику. Автор стверджує, що проблеми розвитку вищої освіти в Україні, ключові позиції та етапи формування європейської вищої освіти сприяють залученню української освіти і науки до Болонського процесу. На жаль, суспільно-політичний розвиток у нашій країні, підкреслює В.М. Половець, за часи проголошення незалежності проходив так, що відбулося „старіння” української науки. Середній вік кандидата наук перевищує 40 років, доктора наук – 60 років. У наукових установах фактично скільки-небудь прийнятний рівень досліджень забезпечують лише науковці пенсійного віку. Недооцінка цих явищ, а також визначальної ролі держави у становленні й розвитку вищої школи, як свідчить світовий досвід, призводить до негативних явищ. Осмислення Болонського процесу як засобу інтеграції і демократизації вищої освіти в Європі вимагає від вищої освіти в Україні наукового підходу і відповідної кваліфікації викладачів. Заслуговує на увагу лекція на тему: «Основні завдання та принципи формування європейської вищої освіти». У ній розглядаються такі питання, як принципи формування змісту кваліфікації і структур ступенів; управління якістю підготовки фахівців у вищих навчальних закладах; взаємовизначення дипломів як чинник інтеграції освіти; європейський зразок диплома. Розглядаючи зазначені питання, автор підкреслює, що загальноєвропейська уніфікація кваліфікаційного, проектно-технологічного, оцінного (контроль якості) та формально-документального аспектів вищої освіти повинна сприяти комплексній адаптації індивідуальних національних систем до єдиного європейського стандарту виключно з метою підвищення довіри до національної освіти і мобільності студентів та викладачів на європейському ринку праці.

„Європейська кредитна-трансферна система” (ECTS) – ця лекція побудована за таким планом: у лекції розглянуті такі питання, як кредитно-трансферна система, загальна характеристика та умови користування ECTS, методика перезарахування кредитів та інформаційний пакет, опис предмета курсу та оформлення документів про навчання. ECTS базується на трьох ключових елементах – на інформації (щодо навчальних програм і здобутків студентів) і використанні кредитів ECTS (визначають навчальне навантаження для студентів). Опанування формою і

змістом кожної із зазначених складових стане гарантією успіху приєднання нашої країни до європейського освітнього простору.

Центральне місце у зазначеному посібнику займає тема про принципи, шляхи, засоби адаптації європейської системи перезарахування кредитів (ECTS) у вищу освіту України. Ця лекція підготовлена професором В.М. Половцем за таким планом: стратегічні завдання розвитку освіти України; формування інноваційного освітнього середовища у вищих навчальних закладах у контексті теми Болонського процесу; сприяння європейській співпраці у галузі гарантій якості освіти. Ґрунтовно розглянувши зміст кожного з визначених питань, автор робить висновок про те, що мета вищої освіти – підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі. У зв'язку з європейською орієнтацією України загалом та входженням України до європейського освітнього та наукового поля зокрема наголос більше робиться на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці, на особистій орієнтованості навчального процесу, його інформатизації, визначальній важливості освіти у забезпеченні сталого людського розвитку.

„Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищу освіту України» – завершальна тема навчального посібника. Структурно вона включає такі питання: програма дії щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України; про проведення педагогічного експерименту по запровадженню кредитно-модульної системи організації навчального процесу; науково-методичні засоби впровадження кредитно-модульної системи у вищу освіту України. У лекції зазначається, що для виконання поставленого завдання потрібно розробити і затвердити програму дії щодо реалізації Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України. Суть цієї програми полягає в тому, що фундаментальними цінностями національної культури є парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізація, свобода пересування, свобода здобуття освіти та інше, що становить невід'ємний атрибут демократичного громадянського суспільства. У програмі має наголошуватись, що інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому підсумку такі кроки спрацюють на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного простору. Основними цінностями реформ в Україні стане підвищення життєвого рівня населення, переходу до ринкової економіки, забезпечення захисту громадянських прав та розширення індивідуальних свобод. Тільки при комплексному вирішенні всіх зазначених проблем можливе успішне здійснення входження України в європейський простір вищої освіти.

Привертає увагу, на наш погляд, окремий розділ підручника, призначений для проведення семінарських занять зі студентами, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки магістрів на гуманітарних і природничих факультетах університету. Серед тем, визначених планами занять для вивчення, важливе науково-методичне значення мають такі, як європейська кредитно-трансферна та система накопичення ECTS; принципи, шляхи і засоби адаптації європейської системи вищої освіти у вищу освіту України; запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищу освіту України та інші.

До кожного заняття рекомендовані джерела, основна і додаткова література, що дає можливість майбутнім фахівцям педагогічної справи одержати навички і досвід аналізу суспільно-політичних явищ і процесів, що необхідно для чіткого визначення індивідуальних орієнтирів у застосуванні власних здібностей в умовах сучасного політизованого суспільства. Вивчення європейської кредитно-трансферної системи забезпечить певну методологічну основу для засвоєння

нагромадженого досвіду інших країн та в цілому підготовки спеціалістів вищої кваліфікації для народної освіти. У процесі семінарських занять передбачено вивчення та закріплення навчального матеріалу, обговорення актуальних проблем, участь у дискусіях, „круглих столах”, виступи з рефератами і повідомленнями, що сприяє закріпленню знань з визначеного курсу та оволодінню понятійно-категорійним апаратом кредитно-модульної системи.

Усе попередньо зазначене свідчить, що в сучасних умовах Україна, утверджуючи себе повноправним суб'єктом європейського і освітнього співтовариства, отримує міжнародні гарантії незалежності, ухвалює договори про дружбу і співробітництво з усіма державами світу, чому значною мірою буде сприяти вивчення досвіду європейської кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

У цілому новий навчальний посібник „Україна і Болонський освітній процес”, підготовлений професором В.М. Половцем, виконаний на належному науково-методичному рівні і стане важливим здобутком у вивченні проблем народної освіти України.

Тамара Демченко



“А ТИ, МАРКУ, ГРАЙ...”: РОЗДУМИ НАД ЛИСТАМИ ВИДАТНИХ УКРАЇНЦІВ

Рецензія на видання “Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901 – 1922 роки // Упорядкування: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. Вступна стаття: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – 628 с.; іл.”

Рецензована книга являє собою “корпусне” видання унікальних джерел особового походження – 361 листа Є. Чикаленка та П. Стебницького, що охоплюють значний період історії – з 1901 по 1922 роки.

Для кожного, хто досліджує або цікавиться українською історією на зламі ХІХ – ХХ ст., очевидно, що постаті, чие листування щойно оприлюднено, посідали серед творців цієї історії провідні місця.

Проте, коли читачі “Сіверянського літопису” вже мають певне уявлення про особистість Євгена Чикаленка (1861 – 1929)¹, то постать Петра Стебницького досі була у тіні. Одна з упорядниць рецензованого видання Н. Миронець дала стислу, але всеохоплюючу біографічну довідку про цього учасника епістолярного діалогу. “Петро Януарійович Стебницький (1862 – 1923) – громадський і політичний діяч, письменник і публіцист, за фахом математик, – писала вона, – жив і працював у Петербурзі на різних урядових посадах у міністерстві фінансів та в Торгово-телеграфному агентстві. Він був одним із засновників і активних діячів Петербурзької Української Громади, головою Благодійного товариства видання загальнокорисних та дешевих книг українською мовою, співредактором першого та другого видань “Кобзаря” Т. Шевченка, друкувався в українських часописах. Разом з Олександром Лотоцьким написав працю “Украинский вопрос”, яка ознайомила російське громадянство з проблемами, що хвилювали українців. Належав до Товариства українських поступовців, пізніше – Української партії соціалістів-федералістів, був членом її ЦК. У 1917 р. Стебницький був призначений комісаром у справах України при Тимчасовому уряді, його було обрано і головою Української національної ради в Петербурзі. У червні 1918 р. він переїхав до Києва, де обіймав посади сенатора

адміністративного генерального суду Державного Сенату, був заступником голови української делегації на мирних переговорах з Росією, міністром освіти в кабінеті Ф. Лизогуба, з 1919 р. очолював комісію по складанню біографічного словника при ВУАН. З осені 1918 р. виконував обов'язки голови товариства “Просвіта” в Києві”. Авторка наголосила, що “П. Стебницький був політичним однодумцем і близьким другом Є. Чикаленка”².

Їхня роль в українському національно-визвольному русі аж ніяк не схожа на почесні, але мало креативні ролі “весільних генералів”. Навпаки, обидва постають перед нами великими трудівниками на малородючій ниві. І це перше враження, яке формується у процесі читання цієї неймовірно цікавої книжки: “Боже, як люди працювали, де вони брали сили, щоб витерпіти всі невдачі, і знову братися за роботу!?”

Очевидно, що якщо й не тотожне, то дуже подібне розуміння свого обов'язку перед громадськістю з часом перетворили їх на близьких друзів, які щиро відкривали душі одне перед одним. Кожен, хто читав “Щоденники” Є. Чикаленка, звернув увагу, що автор полубляв приказку “А ти, Марку, грай”. І своєрідним символом справжньої духовної близькості двох діячів стало її вживання П. Стебницьким – у листі від 29 вересня 1912 р. він посилається, мов на імператив своїх зусиль: “А проте – чую, що Ви кажете і сам повторюю: “а ти, Марку, грай... Бо більше нічого не вмієш” [С. 315]³.

З приводу останнього зауваження можна сперечатися, бо не від безділля чи задля розваги тягли друзі важкого воза – газета “Рада” для Є. Чикаленка і Благодійне товариство видання загальнокорисних та дешевих книг українською мовою для П. Стебницького – були засобом служіння українській справі. Мабуть, не знайдеться більш розлогого, розмаїтого, наповненого вщерть найрізноманітнішими подробицями джерела до історії видання першої щоденної газети у Наддніпрянській Україні, як щоденники і листи Є. Чикаленка. Коли у листі від 24 червня 1908 р. він пише: “Я “зціпивши зуби” все-таки стою за видання щоденної газети і буду стояти доки стане сили, бо смерть газети буде й моєю духовною смертю” [С. 107], то це не просто слова. Усвідомлення історичної ролі преси переважувало у цій напрочуд розумній і глибоко практичній людині всі інші резони: “Редакція – се центр, де перехрещуються нитки зо всієї України; вони приносять стільки різнорідних вісток, вражінь, настроїв, що люде поза редакцією не можуть собі і уявити, як се може нервувати”, – скаржитися він у листі від 6 травня 1910 р. [С. 193]. Але водночас відчуваються і нотки гордості від того, що всупереч усім незгодам газета виходить і має читача.

Розуміння ваги своєї громадської праці було притаманне й П. Стебницькому. Описуючи завершення своєї роботи над книжкою “Украинский вопрос”⁴, він щиросердо зізнавався: “Кончили ми з Лот[оцьким] свою спільну працю – кожний своє, – а тепер якось треба те все звести до ладу в купу. <...> Доведеться скорочувати. Де вже при таких умовах, щоб ця робота була “Катехизисом”, як Ви кажете. Хто знає, що з неї вийде. В кождім разі, і по викладу, і по матеріялу вона далеко нижче того, що слід би було для цієї мети зробити. От тільки й утіха – що якби ми не взяли удвох, то взагалі не було б ніякої роботи про укр[аїнську] справу, – ні поганой, ні доброї” [С. 365].

Проте не тільки взаємною інформацією, роздумами, проханнями про допомогу наповнені сторінки листів. Вони являють собою і вищий ступінь довіри. Так, Є. Чикаленко писав до Петербурга в 1910 р.: “...а тим часом мені хочеться виливати перед Вами свою душу, свої жалі, бо в листах до Вас я пишу, як в особистому щоденнику. В тому щоденнику, що я інколи пишу, я записую тільки громадські факти, а Вам виливаю свої почуття, бо ближчої людини у мене нема. Може, якби ми жили вкупі, то Ви не були б мені такі близькі, бо, певне, ми не сходились би де в чому, а через те сварилися б, у нас обох накопало б щось на душі, а се отдаляло б одного від другого” [С. 201]. Тому не дивно, що в епістолярії часто зустрічається інформація особистого характеру. Коли Є. Чикаленко у листі від 29 березня розповів про кохання до Юлії Миколаївни Садик – небоги своєї дружини [С. 126 – 127], то у відповідь отримав: “Ну, а коли хочете сповіді за сповідь – то над усіма моїми відносинами – і до людей і до громадських справ – панує мій гнітучий особистий настрій, той самий,

що зробив мене “Смутком”, – настрої, що виходить з почуття зіпсованого цілого життя і з смертельною самотності. Ліків на те мені нема, бо ці ліки за гроші не купуються” [С. 128]. І вражений Є. Чикаленко смиренно відписав: “Не знаю, що й порадить Вам, та й ніяка порада з смутку не зробить радощів” [С. 129].

Отож, якби автори листів обмежувалися тільки новинами приватного життя, ділилися особистими турботами, то й тоді їхній епістолярний спадок викликав би інтерес як джерело до вивчення історії повсякдення, побуту, настроїв, що циркулювали в інтелігентних колах, матеріал для створення наукових біографій, але у тому-то й річ, що їхні особисті проблеми завжди поступалися громадським...

У цьому контексті не можна не згадати про загалом справедливий, хоча інколи й різкуватий, бо ж писалися не для преси, характеристики сучасників. Взагалі ставлення друзів до людей відзначається доброзичливістю. Зокрема, у їхньому листуванні досить часто згадується наш земляк Ілля Шраг. Обидва автори цінували його організаційний таланти, фаховий рівень й надійність. Так, у 1909 р. П. Стебницький запропонував обрати І. Шрага до Шевченківського комітету в Києві [С. 148]. У листі-відповіді Є. Чикаленко схвально поставився до цієї ідеї: “Уповномочити Шрага думка хороша, бо треба побільшувати в комітеті число свідомих членів” [С. 150].

Треба віддати належне авторам листів – вони завжди виміряли людські якості свого оточення однією міркою – служінням українській ідеї, заради неї прощали людські вади. У цьому сенсі викликає інтерес одне зауваження Є. Чикаленка щодо М. Грушевського, висловлене у листі від 30 квітня 1914 р.: “М[ихайло] С[ергійович] вже виїхав, і публіка наша легше зітхнула, бо чисто загонив він нас своєю енергією, робучістю, а ми звикли все робити повільно, чухаючи потилицю і інші місця. Без нього в Києві настають “канікули” – одпочивок, бо при ньому нема часу вилежуватись та ходити по гостях, треба щось робити, бо він же сам робить од світання до смеркання” [С. 391 – 392]. Ще відвертіша думка Є. Чикаленка про іншого соратника: “...ми з Жебуньовим часто сваримось, але се не псує наших добрих відносин, бо ми одно в одному ціним щирі преданість українській справі. Принаймні я за се прощаю йому всі хиби його і всі особисті образи, бо він людина хвора, нервова...” [С. 201]. Це, звичайно, не означає, що усі й завжди подобалися друзям, що в їхніх листах відсутні скарги, докори, різка критика. Але другий урок, який робить, задумуючися над непростими взаєминами в колах української інтелігенції, стосується якраз здатності бодай кращих, найдалекоглядніших її представників підніматися над особистими кривдами, непорозуміннями заради спільної мети.

Листи написані гарною українською мовою, з гумором, приказками і прислів'ями, а П. Стебницький у роки війни навіть надіслав другові гумористичну думу, яка дуже сподобалася Євгенові Харлампійовичу: “...думка Ваша мене страшенно втішила; просто знаменита річ” [С. 444].

У цілому можна з упевненістю стверджувати – кожен, хто прочитає книгу, отримає задоволення від спілкування з видатними діячами і суттєво наблизиться до розуміння, якою ж вона була, та легендарна українська інтелігенція, чия невтомна праця заклала підвалини національного відродження.

Добрим словам варто згадати й упорядників книги. Підготовлена Н. Миронець та І. Старовойтенко вступна стаття “Євген Чикаленко і Петро Стебницький на спільному шляху до втілення національної ідеї” вводить нас у світ людей, чії листи зібрані у книзі, дає ключ до розуміння тодішніх реалій. Археографічне опрацювання текстів виконане бездоганно. Науково-довідковий апарат теж відзначається високим фаховим рівнем. В “Анотованому покажчику імен і назв” ми нарахували 910 позицій – більшість гасел містять розгорнуту інформацію про згадані у листах персоналії, товариства, періодику, географічні назви. При потребі листи забезпечувалися насиченими систематизованими даними, примітками. Прикрашають книгу 68 фотографій, які дають уявлення про авторів листів, їхнє родинне коло, друзів. Варто також відзначити якість поліграфії. Вишуканий смак, яким взагалі відзначається друкована продукція видавництва “Темпора”, повною мірою проявився і при оформленні даної книги.

У рецензованого видання є всі шанси стати одним з кращих у своїй номінації.

Будемо сподіватися, що воно посяде гідне місце в бібліотеці українських джерел, буде належно оцінене нашими сучасниками.

Джерела та література:

- 1 Див.: Старовойтенко І. Євген Чикаленко і Василь Доманицький у короткому епістолярному діалозі (1908 – 1910) // Сіверянський літопис. – 2006. – № 6. – С. 3 – 16; Її ж. Євген Чикаленко та Ілля Шраг на спільній ниві громадського життя України // Сіверянський літопис. – 2007. – № 5. – С. 3 – 8.
- 2 Миронець Н. Джерела історичної пам'яті. – К., 2008. – С. 106.
- 3 Тут і далі у квадратних дужках посилання на рецензоване видання.
- 4 Див.: Українське питання / Пер. з рос., упоряд. передм. та прим. М. С. Тимошика. – К., 1997. – 220 с.

Борис Юр'єв

●

КОЛИ НЕХТУЮТЬ ПЕРШОДЖЕРЕЛАМИ

Славний наш земляк Олександр Довженко писав: “Партизани – це сини українського народу, перед якими скидатимуть шапки цілі століття, якими пишатимуться цілі покоління і складатимуть про них думи і пісні”. Великий романтик і гадки не мав, що на сьомому десятку після Перемоги з'являться люди, які голосніше за всіх кричатимуть про честь і гідність партизанської боротьби, презирливо ставлячись до тих дослідників, які правдиво і неупереджено висвітлюють як позитивні, так і негативні сторони партизанського руху в Україні в цілому і на Чернігівщині зокрема. Ці критики очолюватимуть громадські організації колишніх партизанів та підпільників і, користуючись цим, видаватимуть власні книжки, котрі викликають почуття подиву своєю байдужістю і просто неповагою до людей, які боролися з німецькими окупантами у партизанських лавах.

Таким виданням є альбом “**Партизанські загони і з'єднання на Чернігівщині в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років**”, виданий РВК “Деснянська правда” 2008 р. Автором цього видання є Іван Іванович Кучма – голова секції партизанів і підпільників Чернігівської обласної організації ветеранів України, полковник у відставці.

Здавалось би, людина з такими повноваженнями, маючи бажання, отримала б доступ до архівних документів і матеріалів та опублікованих літературних джерел, щоб об'єктивно і достовірно відтворити той героїзм і драматизм, що мали місце у партизанському русі на Чернігівщині. Але цього не сталося. Не були залучені до видання альбому і вчені-історики. Автор обрав інший шлях, легший та доступніший. Взявши до рук енциклопедичний довідник “Чернігівщина”, виданий у Києві 1990 р., він переписав розділи “Партизанські загони”, “Партизанські з'єднання” і “Партизанські зони і краї” (С. 597 – 605), дещо їх скоротивши та подекуди відкидаючи або додаючи окремі слова.

Оскільки ці розділи не містять даних про взаємозв'язок підпільників з партизанами, то в альбомі І.І. Кучми не знаходимо навіть натяку на підпільні групи та організації Ніжина, Прилук, Чернігова, Варви, Носівки, Лосинівки, Нової Басані, Холмів, Корюківки, Щорса, Остра тощо, що взаємодіяли з різними партизанськими загонами, і про які він як керівник секції партизанів і підпільників обласної організації ветеранів мав би розповісти.

Вражає авторська неохайність по відношенню до імен деяких активних персонажів партизанського руху. Так, І.І. Кучма не переобтяжив себе пошуками прізвища командира загону ім. Хрущова, комісар партизанського з'єднання під командуванням

О.Ф. Федорова В.М. Дружинін в альбомі став Дружковим. Командиром Ріпкинського партизанського загону ім. Суворова автор помилково назвав Ю.І. Щуковського, в той час, як останній був комісаром цього загону.

В альбомі І.І. Кучми відсутні доступні фотографії таких відомих партизанських керманічів, як Героя Радянського Союзу І. Бовкуна, М. Салая, М. Шукаєва, Т. Євтушенка – командира першого на Чернігівщині Добрянського партизанського загону, а також командирів Іваницького, Парафіївського, Куликівського, Любецького, Новобасанського партизанських загонів. А от командир партизанського з'єднання ім. М. Коцюбинського М. Таранущенко, як легендарний, тричі фігурує в альбомі в різних іпостасях. Та і сам автор показує себе аж на 13 світлинах (на одній з них поруч із дружиною), хоча перебував у партизанському загоні дев'ятирічним хлопчиком разом із батьком усього три місяці.

Незрозуміло, чому І.І. Кучма не вмістив в альбомі фотографію С. Ковпака з О. Федоровим партизанських часів, зроблену відомим партизанським фоторепортером Я. Давидзоном, а подав якусь невиразну, до того ж неправильно визначивши місце О. Федорова на фотографії. Де ж на цій світлинці С. Ковпак – здогадайтесь самі. Те ж саме з підписом під груповим фото із зображенням командирів партизанських з'єднань Ю. Збанацького та М. Таранущенка.

Оскільки у переписаних І.І. Кучмою із довідника “Чернігівщина” статтях не йдеться про іноземних громадян, які брали участь у партизанському русі на Чернігівщині, то і в його альбомі відсутні будь-які відомості про бельгійця А. Гойварця, югославів К. Ботку, К. Коруньяка та І. Чонку, словака М. Подбегла, чеха І. Тисовського (Франкля), іспанця Х.А. Раміреса, німця Р. Геймана, болгарки Л. Карастоянкової та інших достойників, про яких І.І. Кучма нічого не знає і не хоче знати.

Яку мету переслідував автор альбому, коли заходився переписувати опубліковані раніше матеріали про партизанські загони і з'єднання Чернігівщини, сказати важко. Незрозумілим є і те, що керівництво Чернігівської обласної організації ветеранів України, виділивши на видання кошти і не поцікавившись рукописом майбутнього альбому, повністю довірилось І.І. Кучмі. Інакше б ми сьогодні мали зовсім іншу книгу, написану за хронологічним принципом створення партизанських загонів, які поступово переростали у з'єднання, яких на момент визволення було п'ять. І передмова до такого видання не являла б собою компіляцію з різних книг, до якої удався автор, а носила б науково-довідковий характер.

Наша молодь, нинішні студенти, старшокласники, для яких минула війна є щось на зразок середньовічних військових змагань, відкривши альбом І.І. Кучми, так і не розуміють, хто ж такі були наші партизани, яку роль вони відіграли у визволенні України від німецьких окупантів.

Віктор Дудко



БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПІДСУМОК КРАЄЗНАВЧОЇ ПРАЦІ ПЕТРА РОТАЧА

Ротач Петро Петрович: Біобібліографічний покажчик / Укл. Т. Ю. Соломоненко, О.І. Щербініна, Т.П. Пустовіт, О.П. Ротач, І.В. Безлюдна. – К., 2007. – 187 с.

Рецензований покажчик підсумував багатолітню працю полтавського дослідника Петра Петровича Ротача (1925–2007) на ниві літературного й історичного краєзнавства. Це видання вперше уповні явило реальний масштаб

Ротачевого внеску в українську культуру, зробленого всупереч обставинам¹. За обсягом залученого матеріалу новий покажчик істотно перевищує попередній, виданий мізерним накладом у 1996 р. в Полтаві.

Біобібліографічне видання відкривається «Переднім словом» академіка П. Тронька і вступною статтею відповідального редактора С. Білоконя «Епохи не вибирають. Невже?», в якій окреслено обставини Ротачевої діяльності, характер і обсяг творчого доробку, біографічною довідкою про дослідника і відгуками авторитетних науковців і літераторів про його праці.

Подане в біографічній довідці повідомлення про те, що Ротач «протягом 40 років перебував під моральним тиском і наглядом КДБ», з'ясовує не надто обізнаним із деталями життєпису дослідника читачам, чому багато його публікацій з'являлося у таких далеких від українознавчої проблематики виданнях, як журнали «Подъем», «Урал», газети «Вечерний Челябинск», «Кировская правда», «Орский рабочий», «За будівельні кадри» чи в районній пресі різних областей України. «Можливо, за інших умов, – пише С. Білокінь, – вийшло б інакше, і Петро Ротач сполучив у собі риси вченого-просвітителя, вченого-енциклопедиста й журналіста з доброї волі. [...] Розуміється, згаяного чи вкраденого в нього часу ніхто йому не верне, і наша культура назавжди недоодержала важливих праць, які відтворити неможливо, адже всі ми тут тимчасові. Петро Петрович працював не стільки в сховищах, а з такою нетривкою субстанцією – живими людьми. Вчора вони були на світі, сьогодні їх немає».

У покажчику зареєстровано окремі видання праць Ротача (27), книжки, які він упорядкував (12), статті для енциклопедичних видань, публікації у збірниках, журналах і газетах, літературу про дослідника, його виступи на конференціях (всього близько 3200 позицій з урахуванням літерних). У Ротачевому випадку особливу вагу становить фіксація численних публікацій у регіональних і непрофільних виданнях, де без «підказок» покажчика виявити їх дуже складно чи просто неможливо. Реєстрацію відповідних друків значною мірою уможливили матеріали особистого архіву дослідника, який використали упорядники.

Реєстр Ротачевих публікацій опрацьовано майже вичерпно. Ясна річ, не могла потрапити до покажчика праця (помилково названа в «Передньому слові» П. Тронька як уже видана), що побачила світ уже після появи рецензованого видання, восени 2007 р., хоч і позначена давнішою датою: Ротач П. Полтавська шевченкіана: Спроба обласної (крайової) шевченківської енциклопедії: У 2 кн. – Полтава, 2005. – Кн. 1. – 421, [10] с. Пропущено передрук із Ротачевого біографічного словника «Літературна Полтавщина», первісно вміщеного в «Архівах України», статей про О. Твердохлібова, О. Терещенка, Є. Тимченка та Г. Тисяченка (Українська біографістика. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 143–147), статтю «Вклад Леонида Большакова в українское шевченковедение (Учитель. Писатель. Гражданин: Материалы первых Большаковских чтений (18 марта 2005 г.). – Оренбург, 2005. – С. 29–33), рецензію на видану в Полтаві (2002, 2004) двотомну працю К. Бобрищева «Отчий край» (Молода нація. – 2005. – № 2. – С. 187–191).

Деякі Ротачеві публікації помилково розташовано серед літератури про нього: «Доля «Літературної Полтавщини» (№ 2924), колективна заява полтавської громадськості «Вклонятимемося святій галушці?», яку підписав і Ротач (№ 30916), «Доля особистої бібліотеки В. Г. Короленка» (№ 30911). Причому місце друку першої з названих статей подано неповно (не вказано випуску) і з неточністю в назві видання; треба: Українська біографістика. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 141–143.

Дискусійним видається наповнення останнього розділу – «Виступи П.П. Ротача на наукових і краєзнавчих конференціях». У ньому, як можна судити з бібліографічних записів, зафіксовано й опубліковано тези доповідей Ротача і доповіді, повні тексти яких чи принаймні їх тези не друкувалися. На мою думку, опубліковані доповіді чи тези належало включити до розділу «Публікації у збірниках».

У покажчикові зафіксовано численні факти використання публікацій Ротача у працях колег і сумарні фахові оцінки його наукового доробку. Індекс цитування, як відомо, найпереконливіше свідчить про запитуваність студій певного дослідника. Відповідні джерела, однак, дуже складно врахувати вичерпно. Можна істотно доповнити корпус зареєстрованого матеріалу і в даному випадку. Не вдаючись до спеціальних розшуків, нотую лише те, що маю напохваті (не деталізуючи, які саме Ротачеві праці у відповідних публікаціях використано): Бородин В.С. Новознайдени твори Т.Г. Шевченка // Радянське літературознавство. – 1964. – № 2. – С. 128–129; Присяжнюк М.Ф. Вшанування пам'яті Шевченка в Полтаві 1861 року // Збірник праць 12-ої наукової шевченківської конференції. – К., 1964. – С. 251; Баскаков В.Н. Справочно-библиографические источники в собраниях Пушкинского Дома. – Л., 1987. – С. 27; Гаско М. Шевченко в Одесі // Гаско М. Пошуки і знахідки: Літературно-критичні статті. – К., 1990. – С. 168–170; Супронюк О.К. Драгоманов Петр Акимович, Драгоманов Яков Акимович // Русские писатели. 1800–1917: Биографический словарь. – М., 1992. – Т. 2. – С. 180–181; Листи до Тараса Шевченка. – К., 1993. – С. 330; Охріменко П.П., Охріменко О.Г. Шевченко і Сумщина // Тарас Шевченко і Сумщина. – Суми, 1993. – С. 19, 30; Яценко М.Т. Романтизм // Історія української літератури ХІХ століття: У 3 кн. – К., 1995. – Кн. 1. – С. 312; Чишко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – К., 1996. – С. 122–124, 219; Дудко В. Полтавська громада початку 1860-х рр. у листах Дмитра Пильчикова до Василя Білозерського // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 159, 167; Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР: Джерелознавче дослідження. – К., 1999. – С. 82, 237; Коваленко О.Б., Половнікова С.О. Передмова // «До тебе прихильна, дарма, що кавалергард»: Листи Є.І. Милорадович до Г.О. Милорадовича (1860–1865 рр.). – Чернігів, 2002. – С. 17, 21; Супронюк О. Из разысканий о П.И. Мартосе, авторе письма к Пушкину 1836 г. // Пушкин и его современники. – СПб., 2002. – Вып. 3. – С. 379; Дудко В. Читаючи листи Леоніда Глібова до Олександра Кониського: Нотатки коментатора // Український археографічний щорічник: Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 776; Білокінь С. На зламах епохи: Спогади історика. – Біла Церква, 2005. – С. 275; Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн. – К., 2005. – Кн. 1. – С. 629, 632; Пустовіт Т. Видавці лубенського часопису «Хлібороб» у світлі архівних документів (1905–1908) // Потужна сила рідного слова: До 100-ліття виходу в світ перших українськомовних видань Східної України «Хлібороб» (Лубни, 1905), «Рідний край» (Полтава, 1905–1907; Київ, 1907–1914; Гадяч, 1914–1916), «Громадська думка» (Київ, 1905–1906) / «Рада» (Київ, 1906–1914). – Полтава, 2005. – С. 357; Юренко О. Грицько Коваленко – перший редактор журналу «Рідний край» // Там само. – С. 397; Білокінь С. Музей України: (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. – 3-є вид., доп. – К., 2006. – С. 21, 189; Борзенко О.І. Сентиментальна «провінція»: Нова українська література на етапі становлення. – Х., 2006. – С. 105, 310; Листування Михайла Грушевського. – К.; Нью-Йорк; Париж; Львів, Торонто, 2006. – Т. 3 / Упор. Г. Бурлака, Н. Лисенко. – С. 494.

Значну вагу мають зафіксовані в розділі «Література про життя і творчість П.П. Ротача» численні хронікальні публікації з місцевої преси. Пропущено деякі мемуарні згадки про дослідника: Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади. – Edmonton; Toronto, 1998. – Кн. II. – С. 154–157 (не враховано і передрук відповідного фрагмента у вид.: Кур'єр Кривбасу. – 1999. – Квіт. – № 112. – С. 79–81); Орел В.Н. В поисках истины. – Краснодар, 2006. – С. 27, 46, 318. Біографічну довідку про Ротача (і фото) вміщено у вид.: Письменники України: Біобібліографічний довідник. – К., 2006. – С. 354. Опис архівного фонду дослідника див.: Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – С. 466–469. Про Ротачеві рукописні матеріали у фондах інших осіб див.: Там само (за покажчиком імен); Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури [ім. Т. Г. Шевченка

НАН України]. – К., 1999 (за покажчиком імен); Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України: Путівник. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 57.

Деякі публікації у покажчику зареєстровано двічі – Ротачеву статтю «Круг чтения украинского писателя И.П. Котляревского» (№№ 1491, 1688), першодрук рецензії Є. Барана на книжку «Рядки за рядками, літа за літами...» у газеті «Полтавський вісник» (№№ 25а, 3091м). Окремі бібліографічні записи потребують доповнення чи уточнення: №№ 2800 (неповна назва видання), 2814 (треба: А.А. Шамаро), 3091а (треба: Ганна Черінь). Належало розкрити криптонім І. Б. (в описі надрукованої у варшавській газеті «Наше слово» статті «Співець з Лавіркового», № 2830), яким, безсумнівно, скористався І. Бугаєвич – у покажчикові зафіксовано і його однойменну публікацію, вміщену за повним авторським підписом (№ 2833). Не завадила б виданню ретельніша коректура.

Висловлені доповнення і зауваження, ясна річ, не мають на меті поставити під сумнів значущість роботи, яку загалом сумлінно здійснили упорядники покажчика. Це видання, яким Центр культурологічних студій Інституту історії України НАН України започаткував серію «Джерела до культурологічних студій», істотно спрощує для науковців та краєзнавців освоєння значного за обсягом і високоцінного Ротачевого творчого доробку.

Джерела та література:

1 Біографічні матеріали про дослідника і характеристику його творчого доробку див.: Баран Є. «На полі українознавства я рядовий трудівник» // Сіверянський літопис. – 2007. – № 3. – С. 101–102; Дудко В. Ротач Петро Петрович (1925–2007) // Український археографічний щорічник: Нова серія. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 854–857; З когорти гордих: Він писав про Україну тоді, коли про неї не можна було й думати // Рідний край. – 2007. – № 2. – С. 217–219.

